

dokumentima nije dostatno zaživjelo u samoj Crkvi, pogotovo u Hrvatskoj. Klasičan primjer jest pitanje javnog mnijenja. Autor je sve relevantne elemente i etičke kriterije na neki način sintetizirao kroz nauk pape Ivana Pavla II., u kojem svaki medijski djelatnik može pronaći medijsku etiku prilagođenu za pojedina područja medijskog djelovanja.

Vrlo je vrijedno što autor analizira i odnos Crkve prema modernim medijima, internetu i općenito tzv. virtualnoj komunikaciji. Osobito se u današnjem svijetu osjeća nedostatak etičke kriteriologije. Ona, pak, zahtijeva dodatni odgoj, pogotovo vjernika, koji pred takvim virtualnim svijetom ne smije ostati pasivan, nego mora biti sposoban postavljati pitanja o smislu svega. Drugim riječima, postaje evidentno da mediji nisu uvijek neutralni, nego mogu značajno oblikovati moralne odluke ljudi. Virtualni svijet medija izokreće neke uhodane parametre u našem odnosu prema medijima. To je jedno novo područje u kojem autor daje svoj originalni doprinos.

U drugom dijelu knjige autor nam predočuje problematiku radijskog i tele-

vizijskog prijenosa svete mise. Iako se površnom promatraču čini da je to samorazumljiv čin, u biti on otvara brojna pitanja teološke, pastoralne i eklezijalne prirode. Stoga je dobro da autor predstavlja problematiku iz povijesnog aspekta, ali i rasprave koje su uslijedile, kako u crkvenoj hijerarhiji tako i među teolozima i pastoralcima. Pogotovo je korisno doznati kakva je praksa bila i jest u nekim drugim europskim zemljama, s obzirom na to da je hrvatsko iskustvo na tom polju kratkog vijeka. Medijsku i liturgijsku problematiku prijenosa mise autor nam predstavlja kroz mišljenja nekih najvažnijih autora iz raznih jezičnih područja.

Iako su neki tekstovi u knjizi već objavljeni, autor ih je preradio i tako objedinio u jedan znanstveni udžbenik koji će biti koristan mnogim medijskim djelatnicima, ali i onima koji se znanstveno budu bavili tom problematikom.

Autor nam predstavlja sve relevantnije crkvene dokumente o problematici kojom se u knjizi bavi ali koristi i obilnu sekundarnu literaturu iz raznih jezičnih područja.

Josip Grbac

Ivan DUGANDŽIĆ, *Upoznajmo Bibliju. Narod Božji i njegovo Pismo, Glas Koncila, Zagreb, 2011., 495 str.*

Knjiga *Upoznajmo Bibliju. Narod Božji i njegovo Pismo*, Ivana Dugandžića, profesora u mirovini Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, franjevca Hercegovačke provincije, objavljena u iz-

davačkoj kući Glas Koncila, predstavlja ne samo vrhunac biblijsko-teološkoga istraživanja i pisanja kolege Dugandžića, nego i krunu njegova višedesetljetnoga razmišljanja i života s Biblijom i iz Biblije.

Knjiga je nastala u nekoliko godina marna pisanja rubrike Glasa Koncila *Vjeronauk za odrasle*, točnije od početka listopada 2007. godine do sredine srpnja 2010. godine, i to iz tjedna u tjedan, a cilj joj je bio – kao što to ističe i autor – »širi krug čitatelja bolje upoznati s knjigom bez koje je kršćanstvo nezamislivo i neshvatljivo, a koja se, nažalost, puno više tiska i prodaje nego što se čita i poznaje« (Predgovor, str. 5). Struktura knjige uvjetovana je najvećma onim ciljem i namjerama koje je Dugandžić htio postići svojim pisanjem »o nastanku i pisanju biblijskih spisa, o njihovu čuvanju, prenošenju i oblikovanju u veće cjeline, sve do stvaranja zaokružena kanona, o tiskanju i prevođenju, o književnim vrstama kojima su se biblijski pisci služili, o pravilima tumačenja, a ponajviše o sadržaju i poruci tih spisa« (Predgovor, str. 5).

Pišući u Glasu Koncila kroz tri godine, autor Ivan Dugandžić se držao načela koje je dobro izraženo u misli židovskoga teologa i filozofa Martina Bubera koji za pisce svetih spisa veli da su se odnosili prema baštini konzervativno, ali istodobno i liberalno. S jedne strane konzervativno, ukoliko je piscu biblijskih spisa religiozna baština bila doista sveta i nije dopuštao da je zahvati sudbina zaborava (*damnatio memoriae*) pa ju je ljubomorno čuvao, a s druge strane liberalno, ukoliko je svetome piscu bilo stalo da se biblijska poruka ne okameni, nego da u novim okolnostima živi i djeluje pa ju je stoga ponovno premišljao, nadopunjavao, preoblikovao, zapravo oživljavao.

Ivan Dugandžić u svome pristupu biblijskim djelima nastoji sačuvati njihovu svetost i vrijednost, ali je istodobno slobodan otkrivati u njima i poticaje koji bi željeli biti buditelji nove budućnosti s Bogom u novim okolnostima i izazovima suvremenoga čovjeka. Takav pristup Ivana Dugandžića rezultirao je kratkim člancima o pojedinoj temi u okviru biblijske knjige koju autor shvaća u kontekstu njezina nastanka, ali i iz obzorja i iskustva suvremenoga čovjeka.

Tako autor slijedi samo globalno temeljnu strukturu Biblije i rasporeda na dva Zavjeta i biblijske knjige u njima. Ipak odstupa od usko školskoga pristupa u kojemu bi obrađivao svaku pojedinu knjigu navodeći brojne informacije o mogućim piscima, oblikovanjima, podjelama i nekim upitnim stavovima. Knjiga, istina, govori o Bibliji, o njezinu nastanku, njezinim piscima, pisanju i prevođenju kao i o pojedinim knjigama, ali Dugandžić znalački povezuje i ravnomjerno usklađuje informaciju i formaciju, neophodne podatke i glavnu poruku.

Upravo taj osjećaj za bitno čini knjigu privlačnom, laganom za čitanje, a onda u izvjesnom smislu i informativnom. Pisac se na vrlo vješt način usmjera na glavnu poruku koju uredno iščitava iz pojedinoga spisa i nju prikazuje na jednostavan, razgovijetan i prihvatljiv način. U svom prikazivanju ne robuje određenim školskim šablonama nego svježinom i jasnoćom jezika, koji nije teološki istrošen, jezgrovitošću, jednostavnošću i lakoćom izričaja, koje katkada

zapanjuju, oslikava poruku ili osvjetljuje pojedini biblijski lik. Metoda kojom se služi jest narativna koja svojim pripovijedanjem vodi čitatelja uvijek naprijed: Dugandžić ne docira i ne ideologizira, nego lagano informira i proširuje ili pak otvara nova obzora shvaćanja.

Dugandžić se ne opterećuje nevažnim sitnicama i brojnim dvojama kojima bi samo opteretio čitatelja, nego se u izlaganju odlučuje za najjednostavnije rješenje i prikazuje ga kao logičan slijed pripovijedanja. Isto tako nikad ne zaboravlja makar i nenametljivo, a katkad jedva primjetno, u svom pripovijedanju provući značenje određene biblijske poruke kako za kasnije svetopisamske događaje tako i za suvremenoga čitatelja. Na taj način Dugandžić povezuje predaju povezujući je u cjelinu i proteže je na današnjega čitatelja. Začuduje kako autor u samo tri-četiri nenabijene stranice knjige pojašnjava velike biblijske teme, kao primjerice onu o stvaranju svijeta i čovjeka, izlasku iz egipatskog ropstva, sklapanju Saveza ili pak ocrta velike likove biblijske prapovijesti i povijesti. Autor to postiže selektivnim pristupom odvajajući bitno od nebitnoga i odlučujući se uvijek između mnogo ponuđenih poruka upravo za onu, po njegovu mišljenju, najvažniju.

Pogledajmo sada malo konkretnije ovako postavljene tvrdnje na nekoliko primjera koji se nalaze u Dugandžićevoj knjizi. Govoreći o stvaranju čovjeka, čovječanstva i svijeta u Bibliji, Dugandžić se ne libi iznijeti i mitska obilježja govora u izvještajima o stvaranju. Tako Dugan-

džić tvrdi: »U Bibliji se nalaze i tragovi mitskoga govora. Posebice to vrijedi za prvih jedanaest poglavlja *Knjige Postanka*. Govoreći o stvaranju svijeta i čovjeka, o prvom grijehu i njegovim posljedicama, o Kajinovu ubojstvu brata Abela, o općem potopu, o Kuli babilonskoj, biblijski pisac se služi izražajnim sredstvima brojnih mitova, koji su u to vrijeme bili poznati na tom prostoru, pogotovo u sumerskoj literaturi« (str. 48).

Tumačeći dalje mit kao opisivanje onoga što se može dogoditi »uvijek i svugdje«, Dugandžić naglašava da biblijski pisac ima iskustvo s Bogom i da s tim iskustvom demitologizira postojeće mitove, iako često koristi njihovo ruho da bi iznio svoju poruku. Dugandžić to kratko i jasno opisuje: »Biblijski pisac ne govori o bogovima, već o jednom i jedinom Bogu, ne govori o čovjeku koji je stvoren grešan i tako izručen grijehu već o njegovoj slobodi, kojom sam izabire grijeh. Tako on te stare mitove lišava njihove nekadašnje poruke, a zadržava samo književno ruho, stavljajući ih u službu svoje nove poruke« (str. 49).

U prikazu stvaranja svijeta Dugandžić tvrdi da nas biblijsko pripovijedanje »jednostavno [...] ne sili da prihvatimo monogenezu, to jest da su svi ljudi potekli od jednoga bračnoga para. Ono ostaje otvoreno prema znanstvenim teorijama o nastanku ljudske vrste« (str. 55). Nakon toga na vrlo jezgrovit način Dugandžić naglašava da biblijska izvješća žele izreći da sve stvoreno potječe od jednoga Boga i da svijet nije nastao nikakvom kozmo-

gonijom ni borbama bogova; da postoja-
nje čovjekova zla proizlazi iz čovjekove
slobode te da je čovjek kao muškarac i
žena slika Božja po svome odnosu prema
Bogu.

Opisujući prvo bratoubojstvo, ono
Abela (Post 4,1-16), Dugandžić ga stav-
lja u kontekst motiva u drugim književ-
nostima: u rimskoj književnosti, gdje
Romul ubija Rema i kao ubojica stoji na
početku rimske povijesti koja kasnije
postaje povijest urota, svrgavanja i ubi-
janja rimskih careva. Dugandžić oštro-
umno postavlja tezu: »Povijest pobjed-
nika najčešće je povijest ubojica i zato je
tako okrutna i krvava« (str. 56). Potom
ističe da u biblijskoj pripovijesti o Kajinu
i Abelu ubojica ne dominira nad svojom
žrtvom te da Bog ne dopušta ni da Kajin
bude izložen bespoštednoj osveti. Bog
ipak ne daje bratoubojici mogućnost da
bude nositelj budućnosti naroda, nego
Eva rađa novoga sina Šeta. Dugandžić
potom zaključuje općom porukom da
pripovijest o toj dvojici braće ima opće
značenje za cijelo čovječanstvo: »Svaki,
naime, sukob s drugim čovjekom ustvari
je sukob s bratom, a svako ubojstvo jest
bratoubojstvo, a sve to ima široke druš-
tvene posljedice« (str. 58).

Veliko značenje autor daje Abra-
hamu kao »čovjeku za novi početak«, tvr-
deći kako nema ni jednoga drugoga lika
koji bi bio tako snažno prisutan u cijeloj
Bibliji, ali i u kolektivnom pamćenju izra-
elskoga naroda i prikazujući ga u tri teksta
u knjizi. Toliko mjesta nije dobio ni veliki
Mojsije, Ilija, a ni neki od velikih proroka.

Abraham ima svoje značenje za izraelski
narod, Abraham ima svoje mjesto u povi-
jesti čovječanstva, Abraham ima svoju
ulogu i u Novome zavjetu. S Abrahamom
zapravo započinje povijest izraelskoga
naroda. Istodobno, Abraham je pra-
otac vjere i uzor pravoga vjernika: »Idi iz
zemlje svoje, iz zavičaja i doma očinskog,
u krajeve koje ću ti pokazati« (Post 12,1).
Taj svoj zahtjev za napuštanjem sigurnosti
Bog povezuje s velikim obećanjem da će
od njega načiniti veliki narod i blagoslov
za sve narode. Tako je Abraham postao
čovjek obećanja ali i vjernosti Bogu.

Dugandžić svakako veliku važnost
pridaje i Mojsiju naglašavajući njegovu
ulogu u drugoj knjizi Petoknjžja, u Knjizi
Izlaska. U toj knjizi opisano je kako je od
maloga broja obitelji i obiteljskih članova
Bog učinio, i u nepovoljnim povijesnim
okolnostima, da se razmnoži silan narod
koji ni veliki Egipat, ni moćni Ramzes II.
nije mogao zadržati, jer je Bog bio s naro-
dom i jer je preko Mojsija poduzeo oslo-
boditeljski i spasiteljski pothvat izvođenja
naroda iz ropstva, vođenja kroz pustinju i
uvođenja u Obećanu zemlju.

Doista je teško dati cjelovit prikaz
knjige s bojnim temama, razmišljanjima,
podacima, osvrtima i pogledima. Ono
što je u svemu tomu najvažnije, jest uka-
zati na činjenicu da knjiga *Upoznajmo
Bibliju* predstavlja jednostavno, a opet
neophodno tumačenje brojnih biblijskih
spisa Staroga zavjeta i Novoga zavjeta,
kao i bitnih tema koje se nalaze u tim spi-
sima. Isto tako, u knjizi su opisani brojni
likovi koji su igrali značajnu ulogu u sve-

toj povijesti i koji nose određenu poruku i za današnje vrijeme. Autoru je stalo da čitateljima prvenstveno Glasa Koncila, gdje su članci svojedobno bili objavljeni, a potom i svima drugima koji se budu služili njegovom knjigom, pojasni temeljne biblijske poruke i otvori zaključane biblijske tekstove za razumijevanje i razmišljanje.

Posvuda u knjizi izbija na vidjelo autorova želja potaknuti čitatelje svoje knjige da otvore Bibliju i počnu je čitati te s njome i iz nje živjeti. Autor je svjestan da se Biblija dostatno ne čita ni među kršćanima ni među onima koji to nisu pa zato uvijek iznova poziva na vraćanje Božjoj riječi koja ima poruku i za današnje vrijeme i za današnjega čovjeka. Ljudi i službenici Crkve trebali bi u tomu biti

dobar primjer i poticaj drugima da se i oni zapute tim stazama otkrivanja »zakopanoga blaga« za koje će čovjek kad ga otkrije uložiti sve, cijelo svoje biće.

Dugandžićeva knjiga nameće se sama od sebe. Sa svoje strane, Dugandžić je okrunio svoj profesorski rad upravo ovom knjigom za najširi krug čitatelja. To je svakako znak zrelosti autora i pokazatelj da su biblijske teme sazrele i u njegovoj osobi da budu tako priopćene i drugima. Na kraju, knjiga *Upoznajmo Bibliju. Narod Božji i njegovo Pismo* u izdanju izdavačke kuće Glas Koncila napisana je za suvremenoga kršćanina i suvremenoga čovjeka i trebala bi biti uz Bibliju *vade mecum* (Hod uza me).

Božo Lujčić

Alojzija TVORIĆ, *Žene autorice i čitateljice hrvatskih molitvenika od 16. do 19. stoljeća*, Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2013., 12 tablica, 13+335 str.

Doktorski rad Alojzije Tvorčić rezultat je opsežnoga znanstvenog istraživanja stotinjak hrvatskih molitvenika od kojih sedamdesetak pripada razdoblju od XVI. do XIX. stoljeća. Među njima je autorica odabrala korpus od četrnaest tiskanih latiničnih, jedan ćirilični i jedan rukopisni s posebnim osvrtom na dva koja na svim razinama raščlanjuje i uspoređuje, a vezana su uz dvije hrvatske plemkinje istoga imena: Anu Katarinu Frankopan Zrinski (1525. – 1562/3.), suprugu bana Nikole Šubića Zrinskoga Sigetskoga (dalje: Ana), za

koju je Nikola Dešić sastavio molitvenik *Raj duše* (dalje: RD) i Anu Katarinu Frankopan Zrinski (1625. – 1673.), ženu Petra Zrinskoga (dalje: Katarina), autoricu molitvenika *Putni tovaruš* (Venecija, 1661., Ljubljana 1678. i 1715., 441 str., 12°) (dalje: PT). Na odabranom korpusu dokazuju se autoričine teze da u tom razdoblju žene čitaju i pišu molitvenike, žene omogućuju njihovo objavljivanje, molitvenici se posvećuju ženama, sastavljaju i tiskaju za žene, moliteljice se utječu zagovoru Blažene Djevice Marije i drugih svetih žena,